

نقشه راه شهرسازی در افق ۱۴۴۰

سید مصطفی حسنی^۱، علی حجازیان^۲، حسین ادبی^۳

چکیده

شهر محل تعاملات اجتماعی و تجلی‌گاه ارزش‌های جامعه و بستر ساز رشد و نمو جامعه است. امروزه کالبد و فضای شهرهای ایران به دلیل غلبه مدرنیته و پست‌مدرن، به فضاهایی خالی از روح و تعامل اجتماعی با هویت ایرانی-اسلامی تبدیل شده و عملکردهای مادی‌گرایانه بر شهر چیره شده است، با توجه به ظهور و بروز نمادهای غربی در فضاهای شهرهای ایران و با علم بر این که فضا بر رفتار شهروندان نیز تأثیر می‌گذارد، به تدریج سبک زندگی ایرانی-اسلامی دچار تغییر شده و جای خود را به زندگی مادی‌گرایانه لیبرالی داده است. در صورت عدم تبیین نقشه راه معین و مشخص در حوزه مطالعات شهری، بافت فرهنگی-اجتماعی شهرهای ایرانی دست‌خوش تغییرات منفی خواهد شد. زمانی که بستر و ظرف تحقق اهداف سایر سیستم‌های مؤثر بر رشد و بالندگی جامعه، منطبق با آرمان‌ها و اصول پیشرفت آن نباشد، الگوهای برنامه‌ریزی برای پیشرفت آن جامعه با مشکلاتی مواجه می‌شود. با توجه به اینکه پیشرفت اسلامی به «فرآیند حرکت جامعه از وضعیت موجود به وضعیت مطلوب مبتنی بر مبانی ارزشی و بینشی اسلام در چارچوب حقوق و فقه اسلامی» است، در این مقاله برآنیم تا نقشه راه شهرسازی در افق ۱۴۴۰ را با مطالعه اجتهادی ادله دینی تبیین کنیم. روش تحقیق این نوشتار، روش اجتهاد دینی بوده و روش گردآوری اطلاعات نیز کتابخانه‌ای و اسنادی است.

واژه‌های کلیدی: شهر، پیشرفت اسلامی، شبکه‌ای، نقشه راه، شهرسازی

۱- مقدمه

ما اگر دنبال پیشرفت هستیم و پیشرفت علمی را شرط لازم پیشرفت عمومی کشور می‌دانیم، توجه داشته باشیم که مراد ما از پیشرفت، پیشرفت با الگوی غربی نیست. دستور کار قطعی نظام جمهوری اسلامی، دنبال کردن الگوی پیشرفت ایرانی-اسلامی است. ما پیشرفت را به شکلی که غرب دنبال کرد و پیش رفت، نمی‌خواهیم. پیشرفت غربی هیچ جاذبه‌ای برای انسان آگاه امروز ندارد. پیشرفت کشورهای پیشرفته‌ی غربی نتوانست فقر را از بین ببرد، نتوانست تبعیض را از بین ببرد، نتوانست عدالت را در جامعه مستقر کند، نتوانست اخلاق انسانی را مستقر کند. یکی از کانونی‌ترین مفاهیم تمدن‌سازی اسلامی و تحقق اسلام اجتماعی، واژه شهر است. (خامنه‌ای ۱۳۹۲/۰۵/۱۵)

۱ عضو هیئت علمی پژوهشکده مطالعات راهبردی علوم و معارف اسلام، سطح ۴ حوزه، mostafa4hasani@gmail.com

۲ پژوهشگر دوره دکتری شهرسازی، محقق پژوهشکده مطالعات راهبردی علوم و معارف اسلام، مشهد، ۰۹۱۵۴۶۸۰۴۲۸

۳ محقق پژوهشکده مطالعات راهبردی علوم و معارف اسلام، سطح ۴ حوزه، adabi61@gmail.com

هشتمین کنفرانس الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت؛ الگوی پیشرفت؛ پیشرانها، چالشها و الزامات تحقق؛ بیست و دوم و بیست و سوم خردادماه ۱۳۹۸

در هر جامعه و امتی مجموعه‌ای از اصول و هنجارها وجود دارد که بر زندگی روزمره دلالت می‌کند. اسلام شامل یک چهارچوب اجتماعی با مجموعه‌ای کامل از اصول و معیارها است. اصول چهارچوب اجتماع اسلامی تعهدات و مسئولیت‌هایی هستند که مسلمانان باید در زندگی خود آنان را تعقیب کنند. در این راستا پیامبر(ص) می‌فرماید: خداوند تعهدات خاصی را برای شما تجویز کرده است پس آنها را بی توجه نیست او معین نموده باید ها و نبایدها را و خاموش نشانده آن چه را که از آنها بر شما رحمتی نیست. (اخوت و همکاران، ۱۳۹۴)

با توجه به فرمایشات رسول اکرم (ص)، وظیفه مسلمانان عمل به تعهداتی است که خداوند برای این جامعه(امت) قرار داده است. بر اساس ادبیات اصیل و بنیادین اسلام، «شهر» محل تحقق و تجلی تمامیت اسلام است. اگر قرار باشد مسلمانان به تعهد خودشان عمل کنند، ابتدا باید در محیطی زیست داشته باشند که بتواند فضایی را جهت انجام فرامین الهی ایجاد نمایند. شهر، رحم و ظرف ایجاد ارزش‌های فرهنگی و اجتماعی است.

برای دستیابی به الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت، مطلوب است تمامی نظامات اجتماعی، اقتصادی، سیاسی و فرهنگی و رسانه‌ای در شهر از طریق کالبد و فضای شهرسازی تبلور پیدا کند.

۲- تعاریف مفاهیم و مبانی نظری

۱-۲ تعریف شهر

ظاهراً برای شهر، تعریف کامل و متقنی ارائه نگردیده است و هر کس از زاویه دید خود، تعریفی برای مفهوم شهر بیان نموده است.

طبق ماده ۴ قانون تعاریف و ضوابط تقسیمات کشوری ایران، شهر، محلی (مکانی) است با حدود قانونی که در محدوده جغرافیایی مشخص واقع شده و از نظر بافت ساختمانی، اشتغال و سایر عوامل دارای سیمایی با ویژگی‌های خاص خود است، به طوری که اکثریت ساکنان دائمی آن در مشاغل کسب، تجارت، صنعت، خدمات و فعالیت‌های اداری اشتغال داشته و در زمینه خدمات شهری از خودکفایی نسبی برخوردارند. شهر کانون مبادلات اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و سیاسی حوزه نفوذ پیرامون خود بوده و حداقل دارای ده هزار نفر جمعیت یا مکان تجمع عده کثیری از مردم با سلیق، افکار، رفتار و... متفاوت است. از نظر کالبدی، شهر جایی است که دارای ساختمان‌های بلند، خیابان‌ها، پارک‌ها، ادارات، زیرساخت‌ها و تأسیسات شهری و... است. در بعد اقتصادی نیز شهر جایی است که دارای وجه غالب اشتغال صنعتی، خدماتی می‌باشد.

شهر و مقولات شهری همواره به مثابه سیستمی از اجزا و عناصر فرض شده است که در کلیات برآمده از کنار هم گذاری اجزایش به عنوان نمونه‌ای متعالی از یک کلیت به هم پیوسته قلمداد می‌شود. سیستم در واقع گروهی از اشیاء مرتبط یا غیر مرتبط است که هدف(اهداف) خاصی را دنبال می‌کند، به نحوی که یک واحد پیچیده را تشکیل می‌دهند. (حسین پور و همکاران، ۱۳۹۴)

بشترین کنتراس الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت؛ الگوی پیشرفت؛ پیشرانها، چالشها و الزامات تحقق؛ بیست و دوم و بیست و سوم خردادماه ۱۳۹۸

ملاک نامگذاری و رده‌بندی شهرها در قرآن، نه توسعه اقتصادی، کالبد فیزیکی و تعداد جمعیت آنها، بلکه توسعه انسانی است. انسان‌های توسعه یافته که در تعبیر قرآن، صالحانند، در هر شهری یا کوره‌دهی زندگی کنند، شهری هستند و مدنی؛ و انسان‌های توسعه نیافته که در تعبیر قرآن همان ظالمان و ناصالحانند، اگر در کلان‌شهرها هم زندگی کنند، روستایی‌اند و قُروی! (خامنه‌ای، ۱۳۸۷: ص ۳۳۵)

تعریف شهر با رویکرد شهرسازانه عبارت است از: مجموعه‌ای از کالبدها و فضاهایی که در مقیاس فزاینده و با هدف تأمین نیازهای انسانی در کنار یکدیگر قرار گرفته‌اند. (منبع: نگارنده)

۲-۲ شهرسازی

شهرسازی مجموعه فرآیندهایی است که براساس استانداردها، سطح زندگی مردم را در شهر ارتقا می‌دهد، یا مطالعه، برنامه‌ریزی و طرح‌ریزی توسعه شهر با در نظر گرفتن احتیاجات اجتماعی، اقتصادی و پاسخگویی به نیازهای عمومی جمعیت آنها است. (حسینی، ۱۳۹۴)

۳-۲ تفکر شبکه‌ای (سیستمی)

تفکر شبکه‌ای روشی است که می‌توان آن را در دستورالعمل‌های زیر خلاصه کرد:

مشکل و نیاز را پیدا کنید؛ هدف خود را مشخص کرده و اهمیت آن را تعیین نمایید؛ هر چیزی که احتمال دارد با این هدف ارتباط داشته باشد شناسایی کنید؛ کمیّت و کیفیت ارتباطات فوق را دقیقاً مشخص نمایید؛ مجموعه ارتباطات را با هم ارزیابی کرده و بهترین راه را برای ارتباط بین امکانات و نیازها انتخاب نمایید؛ راه حل را به مرحله اجرا بگذارید؛ نتایج را ارزیابی کنید؛ نقاط ضعف را برطرف نموده و دوباره آن را اجرا کنید.

روش تفکر شبکه‌ای که محصول دید کلان و جامع نسبت به موضوعات است، سکوی جهش علمی و عملی به سوی حقایق هستی است. محقق‌ی که تحقیق خود را بر اساس تفکر شبکه‌ای طرح‌ریزی می‌کند و قدم به قدم به سوی حل مسأله حرکت می‌نماید، در کوتاه‌ترین راه و با بیشترین بازدهی به هدف تحقیق خواهد رسید.^۴

۴-۲ سیستم هدفمند

سیستمی که هم هدف و هم روش رسیدن به هدف را خودش انتخاب می‌کند. انسان‌ها مشهورترین مثال این نوع سیستم هستند. رفتار یک موجود هدفمند هرگز به طور کامل از بیرون تعیین نمی‌شود و حداقل بخشی از آن ناشی از انتخاب و تصمیم خود موجود است. سیستم هدفمند تحت شرایط ثابت محیطی نیز می‌تواند هدفش را تغییر دهد. (حسین پور و همکاران، ۱۳۹۲)

سیستم در لغت این‌گونه تعریف شده است: "مجموعه منظم افکار یا نظریات؛ روشی خاص برای انجام کارها؛ مجموعه‌ای از اشیاء و قطعاتی از لوازم که به یکدیگر متصلند و با هم کار می‌کنند؛ بدن انسان یا حیوان یا قسمتی از آن از حیث نظم و فعالیت‌هایشان که موجب کارکرد و بروز اثری می‌شود."

^۴ سایت مطالعات راهبردی

نگرش سیستمی روشی نظاممند است که مدیران را قادر می‌سازد تا در زمان نیاز در حل مسائل و سرمایه‌گذاری بر روی فرصت‌ها از آن به عنوان ابزاری برای تصمیم‌گیری بهره‌گیرند. (مقاله نگرش سیستمی به حل مسائل، حسین یزدانی، نشریه پیام دریا، شماره ۱۸)

۳- بیان مسئله

اسلام یک دین مدنی است و همین مسئله به شکوفایی فرهنگ و تمدن اسلامی سرعتی بی‌نظیر بخشیده است. اسلام دین شهری است و نقش فعالی در بازسازی تمدنی دارد و این تمدن در قامت شهر و اجزای کالبدی فضایی آن می‌تواند تجلی پیدا کند. ایران قبل از اسلام نیز خود دارای تمدنی درخشان و با سابقه بود که در دوره اسلامی مورد استفاده واقع شد (مطهری، مرتضی، ص ۳۳۱). ایران یکی از بسترهای تحقق تمدن اسلامی بود و در زمان ساسانیان اهمیت به ساختمان‌سازی بر دیگر اقدامات ارجحیت داشت، اما در دوره اسلامی هم به ساختمان‌سازی و هم کتاب (تولید علم) مورد توجه قرار داشت (جاحظ ۱۴۲۳ ق).

با تشکیل دولت پهلوی در سال ۱۳۰۴، استحاله جدیدی در تغییر از سنت به مدرنیسم به وجود می‌آید و بدون به وجود آمدن زیر بناهای لازم جهت این تغییر، روابط جدیدی شکل می‌گیرد.

جامعه شهری نیز بدون آن که هسته‌های صنعتی را در خود جای داده باشد و بی‌آنکه دوره انتقالی از اقتصاد کارگاهی به اقتصاد کارخانه‌ای را درک کرده باشد، در یک تغییر ماهوی از یک جامعه تولیدی به یک جامعه خدماتی و سپس مصرفی تبدیل می‌شود و پدیده شهر مصرف‌زده را در پناه درآمد و ثروت نفت به وجود می‌آورد. در این دگرگونی و تحول، مفاهیم و عملکردهای سنتی کنار گذاشته می‌شوند و شهر به عنوان تبلور فضایی-کالبدی این دگرگونی، ارزش‌های قدیم سازمان فضایی خود را حذف می‌کند.

به همین دلیل است که یکباره دخالت‌های عظیم کالبدی در بافت قدیم شهرهای ایران از جمله اصفهان، یزد، کاشان، کرمان و... آغاز می‌شود که در بسیاری موارد انسجام کالبدی و اجتماعی این شهرها را تحت‌الشعاع خود قرار می‌دهد. نظام شهرسازی سنتی ایران به سبب ورود مدرنیته و آغاز تجدیدگرایی در زمان پهلوی، رو به افول رفت. در حال حاضر نیز تکیه بر سیستم‌ها و سبک‌های شهرسازی غربی و اجرای طرح و برنامه‌های کاملاً غربی و بدون در نظر داشتن برنامه‌ریزی هدفمند، منجر به تحمیل هزینه‌های اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی بر جامعه می‌شود. عاملان اصلی این معضل پس از مشاهده شکست در طرح‌ها و برنامه‌ها به نقد عوامل اجرایی و مدیریت برون‌طرحی در عدم اجرای طرح می‌پردازند.

شهرهای امروزی نتیجه تقلید کورکورانه از مدل‌های شهرسازی غربی و عدم توجه به تمدن، فرهنگ و هویت دینی بومی است. یکی از بهترین گزینه‌هایی که می‌تواند شهرهای ما را برای سکونت و زیست همه‌جانبه مادی و معنوی مسلمانان متناسب گرداند، بهره‌وری عالمانه و مدبرانه از پشتوانه‌های تمدن اسلامی در ساخت شهرها و بهسازی و ترمیم آنها و ارائه نقشه شهرسازی اسلامی-ایرانی می‌باشد. یکی از بسترهای تجلی افق و آرمان‌های مندرج در سند

هشتمین کنفرانس الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت؛ الگوی پیشرفت؛ پیشرانها، چالشها و الزامات تحقق؛ بیست و دوم و بیست و سوم خردادماه ۱۳۹۸

الگوی اسلامی-ایرانی پیشرفت، شهر است، چرا که نمایش‌دهنده هویت و جهان‌بینی آن جامعه است. بر این اساس باید در تبیین نقشه شهرسازی، اثرگذاری سایر سیستم‌ها بر کالبد و فضا را نیز مورد توجه و تبیین دقیق قرار داد.

۴- روش تحقیق

در هر تحقیقی محقق باید روش اجرای کار خود را به صورت دقیق شرح دهد. محقق باید توضیح دهد از چه ابزاری استفاده نموده و چگونه اطلاعات خود را جمع‌آوری کرده است. نوع تحقیق انجام گرفته شده، بنیادی - کاربردی و از نوع کیفی می‌باشد. در این نوشتار از روش تحقیق اجتهاد سیستمی (شبکه ای) استفاده کرده‌ایم و در جمع‌آوری اطلاعات نیز از روش کتابخانه‌ای و مطالعات اسنادی بهره برده‌ایم.

در این مقاله به سه مرحله برای تبیین نقشه راه شهرسازی در افق ۱۴۴۰ می‌پردازیم:

۱- تعیین چشم‌انداز شهرسازی اسلامی-ایرانی ۲- راهبردهای کلان در شهرسازی اسلامی-ایرانی ۳- برنامه حرکت و راهکارهای عملیاتی در شهرسازی اسلامی

۵- بحث و یافته‌ها

هر جامعه‌ای مبتنی بر نوع تفکر و روح حاکم بر آن، به سمت آرمان‌هایش حرکت می‌کند. هر جامعه‌ای برای رسیدن به جایگاه مطلوب در میان دیگر جوامع زیستی، نیاز به الگوی پیشرفت مخصوص آن تمدن دارد که البته خود الگو از مدل‌ها و برنامه‌های عملیاتی علوم انسانی که برطرف‌کننده نیازهای جامعه باشد تشکیل شده است. این مدل‌ها و سیستم‌ها مبتنی بر مدل نیازهایی است که بر اساس نوع انسان‌شناسی آن تفکر تعریف شده است.

یکی از زیرساخت‌های اصلی که محل تجلی ارزش و فرهنگ جامعه است، شهر می‌باشد و شهرسازی به عنوان یک سیستم و علم میان‌رشته‌ای که نقشش برقراری ارتباط بین دیگر سیستم‌ها و علوم شهری است، جایگاه ویژه‌ای در ایجاد و نمایش یک جامعه پیشرفته منطبق با اصول و ارزش‌های آن جامعه دارد.

از آنجا که بُعد کالبد و فضایی شهر به چگونگی برنامه‌ریزی شهرسازان بستگی دارد، شاید بتوان نمود تفکر و نگرش یک جامعه را در وضعیت کالبد و فضای شهرها و چگونگی مدیریت شهری شهرسازان مورد مطالعه قرار داد. در این نوشتار با تمرکز بر شهرسازی و اهمیت نقش آن در حوزه تأثیرگذاری بر زیست انسان، به ارائه نقشه راه شهرسازی با رویکرد اسلامی می‌پردازیم تا از این رهگذر بتوان زمینه تحقق بخش وسیعی از احکام الهی را در بستر شهر اسلامی فراهم نمود. شهرسازی اسلامی قرار است با ساختن کالبد و فضای متناسب شهروندان در راستای تحقق تمدن‌سازی الهی حرکت نماید؛ از این رو بعد جسمانیت شهر اسلامی بیشترین تأثیر خود را از تصمیمات و برنامه‌ها، مدل‌ها و الگوهای شهرسازان و مهندسان شهرسازی اسلامی می‌گیرد و به واقع، عملکرد آنان زمینه لازم را جهت بسترسازی تحقق آرمان‌های مورد نظر رقم می‌زند. کالبد شهر بر سبک زندگی و روح و جسم شهروندان و ارتباطات اجتماعی ایشان به استناد اصل عقلی - فلسفی اتحاد ظرف و مظهر اثرگذار است و در بسترسازی ارتباط با ماوراء نقش بسزایی دارد. توجه به این مهم از این رو ضرورت دوجندان پیدا می‌کند. بنابراین تولید مدل شهرسازی اسلامی-

هشتمین کنگراس الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت؛ الگوی پیشرفت؛ پیشرانها، چالشها و الزامات تحقق؛ بیست و دوم و بیست و سوم خردادماه ۱۳۹۸

ایرانی، به سبب بسترسازی و فضا سازی که در بعد جسمانی شهروندان و جهت دادن به سبک زندگی آنها در مقیاس فردی و اجتماعی در بعد کالبد و فضای شهری دارد، اهمیت ویژه‌ای پیدا می‌کند.

ایجاد شهرسازی مبتنی بر الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت، زمانی امکان‌پذیر است که نیازهای کالبد و فضایی شهرها که در قالب مسائل شهرسازی قابل مطالعه است بر اساس منابع دین و پارادایم‌ها و قواعد و راهبردهای مبتنی بر دین با رویکردی اجتهادی به همراه راهکارهای تخصصی مبتنی بر راهبردهای دینی و قابل تطبیق بر شهرهای ایران اسلامی پاسخ داده شود.

برای رسیدن به تمدن نوین اسلامی- ایرانی از زاویه دید شهرسازی باید ابتدا یک نقشه راه برای آن تنظیم کرد. نقشه راه در این زمینه عبارت است از توصیف آینده مطلوب و تبیین راه رسیدن به آن به زبانی ساده و رسا که امکان عملیاتی شدن آن وجود داشته باشد.

در این پژوهش با تکیه بر سیستم اجتهادی و سیستم هدفمند به بحث در مورد یافته‌ها می‌پردازیم.

۵-۱ چشم‌انداز شهر اسلامی - ایرانی در افق ۱۴۴۰

آیات و روایات و قواعد فقهیه زیادی وجود دارد که هدف از عملیاتی نمودن دستورات دین را تحقق عدالت بیان نموده است و به صورت عام دلالت بر این مطلب می‌کند، ولی ادله‌ای که به صورت خاص هدف از اجرایی نمودن برنامه‌های الهی در شهرسازی را تبیین کند به شرح زیر می‌باشد:

از مجموع آیات الهی چنین بر می‌آید که شهر اسلامی از تقدس خاصی برخوردار است. اگر بخواهیم تعریفی از شهر مطلوب داشته باشیم، باید به بررسی منابع دینی بپردازیم. آیه ۱۱۲ سوره نحل می‌فرماید: (وَضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا قَرْيَةً كَانَتْ آمِنَةً مُطْمَئِنَّةً يَأْتِيهَا رِزْقُهَا رَغَدًا مِنْ كُلِّ مَكَانٍ فَكَفَرَتْ بِأَنْعَمِ اللَّهِ فَأَذَاقَهَا اللَّهُ لِبَاسَ الْجُوعِ وَالْخَوْفِ بِمَا كَانُوا يَصْنَعُونَ) «و خدا بر شما مثل آورد مثل شهری را که در آن امنیت کامل حکم فرما بود و اهلش در آسایش و اطمینان زندگی می‌کردند و از هر جانب روزی فراوان به آنها می‌رسید تا آنکه اهل آن شهر نعمت‌های خدا را کفران کردند، خدا هم به موجب آن کفران و معصیت طعم گرسنگی و بیم‌ناکی را به آنها چشانید و چون لباس، سراپای وجودشان را پوشاند.» (الهی قمشه ای)

علامه طباطبایی در تفسیر این آیه می‌فرماید: خدای تعالی قریه‌ای را شرح می‌دهد که ... سه صفت برای قریه مورد مثل ذکر می‌کند که متعاقب همند، چیزی که هست وسطی آنها که مسأله اطمینان باشد، به منزله رابطه میان دو صفت دیگر است، ... از کمال اطمینان، صفت سوم پدید می‌آید، و آن این است که رزق آن قریه فراوان و ارزان می‌شود، چون از همه قراء و شهرستان‌های اطراف آذوقه بدانجا حمل می‌شود، دیگر مردمش مجبور نمی‌شوند زحمت سفر و غربت را تحمل نموده برای طلب رزق و جلب آن به سوی قریه خود بیابان‌ها و دریاها را زیر پا بگذارند و مشقت‌های طاقت‌فرسایی تحمل کنند. پس اتصاف قریه به این سه صفت که عبارت است از: امن و اطمینان و سرازیر شدن رزق بدانجا از هر طرف، تمامی نعمت‌های مادی و صوری را برای اهل آن جمع کرده است و به زودی خدای

بشترین کتیرانس الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت؛ الگوی پیشرفت؛ پیشران، چالش‌ها و الزامات تحقق؛ بیت و دوم و بیت و سوم خردادماه ۱۳۹۸

سبحان نعمت‌های معنوی را در آیه بعدی که می‌فرماید: "وَلَقَدْ جَاءَهُمْ رَسُولٌ مِّنْهُمْ" بر آن نعمت‌ها اضافه می‌فرماید، پس این قریه قریه‌ای است که نعمت‌های مادی و معنوی آن تام و کامل بوده است. (موسوی، ۱۳۷۴)

۵-۲ راهبرد شهرسازی اسلامی - ایرانی:

طبق این فرمایش نقطه مرکزی تحقق شهر مطلوب اسلامی، ایجاد کالبد و فضایی در شهر است که بتواند آرامش خدامحور را در شهر جریان دهد که نتیجه‌اش رسیدن به سعادت مادی و معنوی شهروندان در کنار هم است. امروزه شهرهای ایران به علت تقلید از الگوهای غربی به بحران هویت دچار شده‌اند؛ این بحران هویت، حس تعلق به شهر و آرامش شهروندان را تحت تأثیر قرار داده است. شهرسازی اسلامی به دنبال ایجاد کالبد و فضایی است که شهروندان در آن احساس آرامش داشته باشند. شهراسلامی باید خودکفا باشد و یک شهر مصرف‌گرا نباشد که اقتصاد آن وابسته باشد و در هنگام مشکلات و بحران‌ها ساکنین آن دچار اضطراب شده و شهر را ترک کنند.

آرامشی که با ایجاد تعادل درونی شهروندان و همچنین ایجاد تعادل شهروندان با محیط شهری، باعث تمرکز قوای شهروندان برای احساس بیشتر حضور خدا در شهر می‌گردد.

آیه ۳۵ سوره ابراهیم می‌فرماید: «وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّ اجْعَلْ هَذَا الْبَلَدَ آمِنًا وَاجْنُبْنِي وَبَنِيَّ أَنْ نَعْبُدَ الْأَصْنَامَ» و ابراهیم گفت: ای پروردگار من، این سرزمین را ایمن گردان و مرا و فرزندانم را از پرستش بتان دور بدار.»

با توجه به آیات بالا این نکته قابل استنباط است که اولین مؤلفه برای یک شهر مطلوب امنیت و احساس آن است؛ سپس مواهب اقتصادی و تأمین رزق و روزی در اولویت قرار می‌گیرد که با توجه به قاعده فقهیه «عدالت» می‌توان عدالت در توزیع فضایی مناسب را استنباط نمود. پس برای داشتن یک شهر مطلوب، دو مؤلفه امنیت و اقتصاد می‌تواند به عنوان چشم‌انداز تعیین شود. متأسفانه شهرهای کشور ما به دلیل تسلط تفکر مصرف‌گرایی هیچ تولیدی ندارند و عملاً مؤلفه اقتصادی بارز در شهرهای ایران وجود ندارد. شهرهای ایران در بیشتر موارد به نماد و تجلی و مظهر بروز سبک زندگی غیردینی تبدیل شده است تا ارزش‌های دینی.

وقتی هر یک از شهرهای ایران اسلامی را مورد مطالعه قرار می‌دهیم، از نشانه‌های اسلامی کمتر اثری مشاهده می‌کنیم، ولی به همان سان المان‌ها و سازه‌های برآمده از تفکر غربی در این شهرها، انسان را مرعوب تکنیک و تکنولوژی خود می‌سازد و هیبت و عظمتش را به رخ انسان به شکلی تحقیرآمیز می‌کشد، علاوه بر آن که در توزیع نعمت‌های موجود شاخصه‌های قاعده فقهیه عدالت نیز رعایت نشده است.

سوره اعراف: وَ لَوْ أَنَّ أَهْلَ الْقُرَىٰ آمَنُوا وَ اتَّقَوْا لَفَتَحْنَا عَلَيْهِم بَرَكَاتٍ مِّنَ السَّمَاءِ وَ الْأَرْضِ وَ لَكِن كَذَّبُوا فَأَخَذْنَاهُم بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ (۹۶) أَمْ يَأْمُرُ أَهْلَ الْقُرَىٰ أَنْ يَأْتِيَهُمْ بَأْسُنَا بِيَتَاهُمْ وَ هُمْ نَائِمُونَ (۹۷) أَوْ أَمِنَ أَهْلُ الْقُرَىٰ أَنْ يَأْتِيَهُمْ بَأْسُنَا ضُحًى وَ هُمْ يَلْعَبُونَ (۹۸)

ترجمه: و اگر اهل شهرها و آبادی‌ها، ایمان می‌آوردند و تقوا پیشه می‌کردند، برکات آسمان و زمین را بر آنها می‌گشودیم؛ ولی (آنها حق را) تکذیب کردند؛ ما هم آنان را به کیفر اعمالشان مجازات کردیم. (۹۶) آیا اهل این

بشترین کنفرانس الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت؛ الگوی پیشرفت؛ پیشرانها، چالشها و الزامات تحقق؛ بیت و دوم و بیت و سوم خردادماه ۱۳۹۸

آبادی‌ها، از این ایمنند که عذاب ما شبانه به سراغ آنها بیاید در حالی که در خواب باشند؟! (۹۷) آیا اهل این آبادی‌ها، از این ایمنند که عذاب ما هنگام روز به سراغشان بیاید در حالی که سرگرم بازی هستند؟! (۹۸) (مکارم، ۱۳۷۳)

در این آیه شرط گشایش برکات از آسمان و زمین، ایمان و تقوای ساکنین شهرها در نظر گرفته شده است. این نکته حائز اهمیت است که در یک اجتماع زیستی، تنها ایمان فردی ملاک نیست، بلکه ایمان و تقوای گروهی بسترساز رزق و روزی است.

با توجه به مفاهیم و تحلیل‌های انجام شده می‌توان ویژگی‌ها و خصایصی منحصر به فردی را برای شهر اسلامی - ایرانی تعریف کرد؛

براساس ادله بالا، شهر اسلامی - ایرانی در سال ۱۴۴۰ باید دارای ویژگی‌های زیر باشد:

- ۱- امنیت جسمی فکری روحی
- ۲- تحقق عدالت کالبدی و فضایی شهری بصورت شبکه ای
- ۳- شهر خودکفا از بعد اقتصادی در راستای تامین نیازهای جامعه
- ۴- احساس حضور خدا در تمام لایه های شهر اسلامی - ایرانی

راهبرد کلان و مرکزی در تحقق شهر اسلامی - ایرانی

در شهر اسلامی - ایرانی راهبردهای کلانی که باید مورد توجه قرار گیرد با بررسی ادله زیر بدست می‌آید:

سوره توبه

إِنَّمَا يَعْمُرُ مَسَاجِدَ اللَّهِ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَ أَقَامَ الصَّلَاةَ وَ آتَى الزَّكَاةَ وَ لَمْ يَخْشَ إِلَّا اللَّهَ فَعَسَىٰ أُولَٰئِكَ أَنْ يَكُونُوا مِنَ الْمُتَّقِينَ (۱۸)

ترجمه: مساجد خدا را تنها کسی آباد می‌کند که ایمان به خدا و روز قیامت آورده، و نماز را برپا دارد، و زکات را بپردازد، و جز از خدا نترسد؛ امید است چنین گروهی از هدایت یافتگان باشند. (مکارم، ۱۳۷۳)

راهبرد شهرسازی اسلامی - ایرانی

در این آیه بیان می‌فرماید که مسجدهای خدا را تنها کسانی تعمیر می‌کنند که به خدا و روز جزا ایمان داشته باشند. مراد از تعمیر صرفاً تعمیر ظاهری نیست، بلکه رونق و سرزندگی کاربری مساجد نیز مد نظر است. یعنی علاوه بر ضرورت اثبات وجود کاربری مسجد که باید مکانی برای کاربری تسلیم تام شدن بدون اثری از شیئی دیگر باشد، به دلالت التزامی در شهرسازی اسلامی تمام فضاها و کالبدهای شهری باید به گونه‌ای طراحی شوند که در جهت رونق و عمران مساجد و اماکن مذهبی شهر باشند. مکان‌بایی کاربری‌های مذهبی باید بگونه‌ای باشد که موجب رونق و

هشتمین کنفرانس الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت؛ الگوی پیشرفت؛ پیشرانها، چالشها و الزامات تحقق؛ بیست و دوم و بیست و سوم خردادماه ۱۳۹۸

سرزندگی مساجد بشود. در مکان‌یابی شهر و اجزای کالبدی فضایی آن باید نقاط با ارزش معنوی در مرکزیت و بهترین محل شهر مکان‌یابی شود.

شه‌سازان مسلمان باید به جای مکان‌یابی نقاط خوب شهر برای مکان‌های تجاری و اقتصادی، مکان‌یابی این مناطق را به کاربری‌های مذهبی اختصاص دهند تا این کاربری‌ها بر شهر تأثیر بگذارند و دیگر کاربری‌ها تحت تأثیر مراکز مذهبی قرار بگیرند. البته شه‌ساز اسلامی مطلوب است به همه کاربری‌ها توجه کند، ولی کاربری مذهبی را در اولویت مکان‌یابی قرار دهد.

۵-۳ برنامه حرکت

برای پیشبرد اهداف و رسیدن به چشم‌انداز تعیین شده در زمان مقرر، باید راهکار و عملیات اجرایی نیز در برنامه‌ریزی لحاظ شود. با بررسی‌های گوناگون در منابع دین اطلاعات زیادی حاصل شد که در قالب ذیل به برخی از آنها اشاره شده است:

- ۱- نفی بلندمرتبه‌سازی؛ با توجه به پهناوری سرزمین ایران رشد عمودی نه مورد تأیید دین است و نه سبقه مشخصی در نظام شه‌سازی سنتی ایران داشته است.
- ۲- ساخت و طراحی اماکن مذهبی طبق منابع دین باید به دست فرد مسلمان معتقد انجام بشود و در مکان‌یابی مراکز مذهبی نیز شاخصه‌های اسلامی رعایت شود.
- ۳- ایجاد کشاورزی شهری می‌تواند به عنوان یک راهکار عملیاتی فواید زیادی برای شهر از نظر اقتصادی و سلامت و سرزندگی شه‌روندان داشته باشد.
- ۴- استفاده از حمل و نقل پاک و توجه به تسلط عابر پیاده بر اتومبیل
- ۵- توجه به درونگرایی در طراحی فضاهای شهری منطبق با فرهنگ اسلامی- ایرانی
- ۶- مدیریت محلات با محوریت مساجد باشد
- ۷- مدیریت شهری بصورت ترکیبی از حکمروایی و حکمرانی بر پایه نظر حاکم شرعی و قانونی شهر باشد.

۶- نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر نشان می‌دهد که برای تهیه نقشه راه شه‌سازی اسلامی - ایرانی در افق ۱۴۴۰ باید مسیر را به درستی شناخت، شهر را به عنوان ظرف تحقق سیستم‌های موثر در رسیدن به الگوی اسلامی- ایرانی پیشرفت تعریف نمود، بر اساس آن محورهای شه‌سازی را تبیین کرده و نقشه راه شه‌سازی را بر اساس منابع دین در قالب سه مرحله تدوین نمود. در این مقاله نمونه‌ای کوچک از آیات و روایات را که مستقیم با موضوع شهر و شه‌سازی ارتباط داشتند در سه مرحله مورد استفاده قرار دادیم. نتایج و راهبردهای پیشنهادی برای نقشه راه شه‌سازی در افق ۱۴۴۰ عبارتند از -تعیین چشم‌انداز در شه‌سازی اسلامی (امنیت جسمی فکری روحی با تحقق عدالت کالبدی و فضایی شهری) (فردی و اجتماعی) به عنوان هدف میانی برای رسیدن به هدف نهایی که احساس حضور خداست. ۲-

هشتمین کنفرانس الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت؛ الگوی پیشرفت؛ پیشرانها، چالشها و الزامات تحقق؛ بیت و دوم و سوم خردادماه ۱۳۹۸

راهبردهای کلان در شهرسازی اسلامی (نقاط بارزش معنوی کانون پیشرفت شهری) ۳- برنامه حرکت در شهرسازی اسلامی

فهرست منابع

- (۱) قرآن کریم
 - (۲) لغت‌نامه اکسفورد ۲۰۰۱، نشر مهر ۱۳۷۹
 - (۳) موسوی، محمد باقر، (۱۳۷۴) ترجمه تفسیرالمیزان چاپ پنجم، دفترانتشارات اسلامی جامعه مدرسین حوزه علمیه قم
 - (۴) حر عاملی، محمد بن حسن (۱۴۰۹ ق). تفصیل وسائل الشیعة إلى تحصیل مسائل الشریعة، جلدسی، چاپ: اول قم مؤسسه آل البيت عليهم السلام
 - (۶) واسطی، حمید (۱۳۸۶)، نگرش سیستمی به هویت دین، مشهد انتشارات موسسه مطالعات راهبردی علوم و معارف اسلام، چاپ سوم.
 - (۷) حمیدی‌زاده؛ محمدرضا، (۱۳۷۹) پویایی سیستم‌ها؛ نشر افق امید.
 - (۸) اخوت، هانیه و بمانیان، محمدرضا و الماسی‌فر، نینا (۱۳۹۴)، معماری و شهرسازی سنتی در کشورهای اسلامی؛ ویرایش دوم؛ طحان
 - (۹) حسین پور، سیدعلی و جاوید، محمدهادی و پیرزاده، بابک (۱۳۹۲)، فضاهاى عمومی شهری از نظریه‌ها تا فلسفه اندیشی فضایی؛ میثاق
 - (۱۰) مطهری، مرتضی، مجموعه آثار، ج ۱۴، ص ۳۳۱، تهران، صدرا.
 - (۱۱) جاحظ، عمرو بن بحر، المحاسن و الاضداد، ص ۱۹، بیروت، دار و مکتبه الهلال، ۱۴۲۳ ق.
 - (۱۲) حسینی، سیدعلی (۱۳۹۴)، اصول و مبانی برنامه‌ریزی شهری؛ دریای دانش
 - (۱۳) رهبری، حسن (۱۳۸۷)، مقاله شهر و روستا در فرهنگ قرآن، فصلنامه پژوهش‌های قرآنی، جلد ۵۴، ص ۳۰۲-۳۴۱
- سایت‌ها
- (۱۲) [www. Khamenei.ir](http://www.Khamenei.ir)
 - (۱۳) معاونت تحقیقات. ۱۳۹۶ سایت موسسه مطالعات راهبردی علوم و معارف اسلام. www. Isin.ir